

Kur'ân'a Göre Cahil ve Câhiliye

﴿وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٥٠﴾﴾ أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥١﴾﴾

“Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet ve onların arzularına uyma. Allah’ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından seni saptırmamalarına dikkat et. Eğer (hükümden) yüz çevirirlerse bil ki (bununla) Allah ancak, günahlarının bir kısmını onların başına belâ etmek ister. İnsanların birçoğu da zaten yoldan çıkmışlardır. Onlar hâlâ Câhiliye hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah’tan daha güzel olan kimdir?”

(Mâide, 5/49, 50)

HİRA

- ❖ Kur’ân tarafından kavramların inşâ edilmesi ne demektir? Böyle yapılmazsa ne gibi sıkıntılar ortaya çıkar?
- ❖ Cahil ve câhiliye kavramlarının Kur’ân ve hadis perspektifinden anlamları hakkında neler söyleyebiliriz?
- ❖ Hz. Peygamber (sas) Mekke’nin en soylu, en bilgili ve en zengin adamlarından biri olan Amr b. Hişâm’a neden *Ebû Cehil/Cehaletin Babası* dedi?
- ❖ Hz. Peygamber’i (sas) en fazla gadaplandıran/sinirlendiren Câhiliye hastalığı asabiyetti. Neden?
- ❖ Efendimiz’in (sas) “örtülü çıplaklar” dediği zümre hakkında neler söylenebilir?

İnsanın hayat içerisinde kullandığı kavramlar çok önemlidir. Çünkü her bir kavram, kişinin olayları ve hayatı nasıl değerlendirdiğini gösteren birer ölçü birimi ve birer mihenk taşıdır. İşin başında elindeki ya da zihin dünyasındaki ölçü birimi yanlış olan, elbette ki önüne gelen her şeyi yanlış ölçüp biçecektir. Bunun için inanan her insan, kullandığı tüm kavramları doğru bir şekilde Kur'ân'dan ve Hz. Peygamber'in (sas) beyanlarından inşa etmek zorundadır. Biz bu bahiste, nübüvvet öncesi hayatın genel ismi olan *Câhiliye* kavramı üzerinde duracağız. Kur'ânî bir kavram olan *câhiliye* ve buna dâçar olan *cahil* kavramının ne anlama geldiğini vahyin aynasına bakarak öğrenmeye çalışacağız.

Kur'ân "*cahil*", "*câhiliye*" ve "*cehalet*"e dair onlarca âyette çok geniş ve farklı açıklamalarda bulunur. Bizim burada bunların hepsine değinmemiz mümkün değildir. Biz sadece Kur'ân'ın *cehl* kökünden türetilen ve çeşitli kalıplarıyla yirmi dört farklı âyette geçen ifadelerin bağlamını dikkate alarak bazı tespitlerde bulunacağız. Ama bunun öncesinde *cehl* köküne sözlüklerimizde nasıl anlamlar verildiğine bakmamız yerinde olacaktır. Sözlüklerimizde bu köke verilen genel anlam; *ilm*'in zıddı olarak bilgisiz ve bilgiden mahrum olma şeklindedir.^[1] Ama son dönem Kur'ân üzerinde yaptıkları araştırmaları ile tanınan biri batılı, biri Japon iki bilim adamı Goldziher (ö.1921) ve Toshihiko Izutsu (ö. 1993), bu kelimeyi biraz daha farklı yorumlamışlardır. Goldziher *cehl*'i; *ilm*'in değil, *hilm*'in zıddı olarak yorumlarken, Izutsu ise *cehl*'in fiili tezahürünün *zulüm* olduğunu söylemektedir.^[2] Bu açıklamaları dikkate aldığımızda *cehl*; hilmin, müsamahanın, sükûnetin ve hoşgörünün zıddı, zulmün ise fiili karşılığı anlamlarına gelmektedir. Bu yorumlardan yola çıkarak Goldziher *cehalet*, barbarlık anlamını vermiştir.^[3]

[1] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, II, 402-403; İbn Faris, *Mucem el-Mekayis fi'l-Lüğa*, s. 228.

[2] Fayda, "Câhiliye", *DİA*, VII, 18.

[3] Age. VII, 18.

Büyük İslâm filozofu Fârâbî (v. 339/950) meşhur kitabı *el-Medinetü'l-Fâzıla*'sında; fazilet, erdem ve selamet şehrinin zıddı olarak *el-Medinetü'l-Cahile* yazarak câhiliyeyi, erdem ve faziletin zıddı olarak gösterir. [4]

Bu anlamlara ilave olarak büyük Arap dil âlimi Rağıp el-İsfehanî'nin (v. 465/1033) yorumuna bakarsak onun da câhiliye kavramına üç temel anlam verdiğini görürüz. Bunlar:

1. İnsanın ilimden ve bilgiden yoksun olması. Bu zaten cahilin en temel ve en bilinen manasıdır. İsfehanî de bundan dolayı bu manayı ilk sıraya yazmıştır.
2. Gerçek olmayan, hakikat ile alakası olmayan bir şeye gerçekmiş gibi inanmak.
3. Bir şeye hak ettiğinden fazla ya da az değer vermektir. [5]

Bu ön bilgiler ışığında yeniden biz ilahî kelama yönelirsek *cehl* kökünden gelen yirmi dört kullanımın yirmisinin farklı kalıplarda, dördünün ise doğrudan *câhiliye* olarak geçtiğini görürüz. Bu dört kullanıma dair Kur'ân'ın bize vermek istediği mesajlara geleceğiz ama öncesinde, *cehl* kökünden türetilen kelimeleri ele alıp Kur'ân'ın kime *cahil* dediğine bir bakalım:

CAHİL: Bilgisiz olan, bir şey hakkında yeterli ilme ve bilgiye sahip olmayan, bir şeyin önemini gereği kadar fark edememiş olandır. Genelde *cahil* deyince hepimizin anladığı ilk mana budur. Çok ilginçtir, Kur'ân böyle bir cahilliği çok da kınamamakta, bilgisizlikten dolayı yapılan yanlışların Allah tarafından affedilebileceğini söylemektedir. (Nisâ, 4/17; En'âm, 6/54; Nahl, 16/119; Hucurât, 49/6)

CAHİL: Allah'ın emirlerine karşı soğuk davranan, o emirleri basite alıp gereğince önemsemeyen ve daha da kötüsü o emirlerin üzerine başka sözler söyleyendir. (Bakara, 2/67)

CAHİL: Etrafında kendisine hakkı ve hakikati anlatan binlerce âyet, işaret ve mucize olmasına rağmen hâlen olağanüstü işler bekleyendir. (En'âm, 6/35, 111)

[4] Fârâbî, *el-Medinetü'l-Fâzıla*, s. 117.

[5] Rağıp el-İsfehanî, *Müfredat*, s. 209.

- CAHİL:** İyiliği emretmeyip kötülükten alıkoymayan, insanların hatalarını bağışlamayan, müsamaha ve hoşgörü ile etrafındakilere muamele etmeyendir. (A'râf, 7/199)
- CAHİL:** Hakkında kesin bilgileri olmamasına rağmen zanna dayanarak bazı şeylerin peşine düşen ve elde ettiği eksik bilgiler üzerine hükümler bina edendir. (Hûd, 11/46)
- CAHİL:** Şehvet ve nefsanî arzularının peşinde koşan, insanı ayartan içgüdülerinin esiri olandır. (Yûsuf,12/33)
- CAHİL:** Emanete ihanet eden, kendisine teslim edilen her ne ise^[6] onu koruyup gözeteceği yerde umursamayıp zayi edendir. (Ahzâb, 33/72)
- CAHİL:** Allah'a ait bir alanı başka şeyler ile paylaşan, bu paylaşımı meşru göstermeye çabalayan ve başkalarının da böyle yapmaları için teşvik edendir. (A'râf, 7/138; Zümer, 39/64)
- CAHİL:** Gönderilen elçilerin mesajlarına karşı kulak tıkayıp onları işitmeyip, anlamayan ya da anlamasına rağmen anlamak istemeyendir. (Hûd, 11/29; Ahkâf, 46/23)
- CAHİL:** Boş ve faydasız söz, iş ve düşüncelerin peşinde olan, nerede nasıl davranacağı belli olmayan, kendini bilmez ve kural tanımaz bir hayatın sahibi olandır. (Kasas, 28/55)
- CAHİL:** Sosyal hayatta olan biteni tam anlamı ile kavramayan ve insanların dertlerini çözüme kavuşturmak için uğraşmayandır. (Bakara, 2/273)
- CAHİL:** Allah'ın başkasına bahşettiği bazı güzellikleri çekemeyerek kıskanan, kendi elinde bulunan nimetlere şükür edeceği yerde başkalarının elinde bulunanları hazmedemeyendir. (Yûsuf, 12/89)
- CAHİL:** Başkalarına dil uzatan, kendisi salih bir amel ortaya koymadığı gibi güzel iş yapanlara engel olan ve güzelliği ortadan kaldırmak için ona-buna çelme takandır. (Furkan, 25/63)

[6] Burada geçen "emanet" kavramını çok geniş ele almalı; Ahzâb 72'de ifadesini bulan, kulluk, akıl ve iradeyi de oluşturulacak listenin en başına yazmalıdır.

Görüldüğü gibi ilahî kelamın lügatında *cahil*, çok zengin bir anlam hazinesine sahiptir. Bu anlamları dikkate aldığımızda Efendimiz'in (sas) Mekke'nin en kültürlü ve soy itibarı ile en asil insanlarından biri olan Amr b. Hişâm'a neden *Ebû Cehil/Cehaletin Babası* dediğini daha iyi anlıyoruz.

Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Efendimiz (sas) nasıl ki cahilin anlamını çok iyi kavradıysa cehaleti de çok iyi kavramış, onu belli bir zaman veya mekânda ortaya çıkan bir düşünce olarak değil, bir zihniyet ve hayat tarzı olarak anlamış ve ümmetine de böyle anlamları için çeşitli uyarılarda bulunmuştur. Mesela, Efendimiz (sas); asaletle/soyla övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek ve ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak gibi kötü adetleri Câhiliye döneminden kalma ve terk edilmesi gereken davranışlar olarak belirtmiştir.^[7]

Peygamberimiz'in (sas) bu Câhiliye adetlerinden en fazla asabiyete karşı hassas olduğu da bir gerçektir. Bu manada sahâbede en küçük bir iz görse çok sert ifadelerle uyarır, böyle bir övünmenin İslâm'la alakası olmadığını beyan ederdi. O'nun (sas): **“Câhiliye davasıyla hak iddia eden bizden değildir!”**^[8] sözü, ensâr ile muhacir arasında çıkan bir tartışmada tarafların birbirlerine karşı üstünlük noktasındaki sözlerine karşı: **“Şu Câhiliye çağrısını bırakınız! O ne kötü bir şeydir.”**^[9] demesi, çok sevdiği Hz. Ebû Zer'in, kızgınlıkla Hz. Bilal'i renginden dolayı kınamasına: **“Onu annesinin renginden dolayı mı ayıplıyorsunuz? Demek ki sen hâlâ Câhiliye ahlakını üzerinden atamamışsın!”**^[10] diye uyarması bu hassasiyetin bir işaretidir.

Efendimiz'in (sas) ümmetine yaptığı bu uyarıların temelini oluşturan Kur'ân âyetlerine baktığımız zaman; Kur'ân, câhiliye kavramını kullandığı âyetlerde câhiliye düşüncesinin en temel özelliklerinin neler olduğunu gözler önüne sermektedir.

Bu özellikler şunlardır:

[7] Müslim, “Cenaiz”, 10.

[8] Buhâri, “Cenaiz”, 39.

[9] Buhâri, “Menâkıb”, 8.

[10] Buhâri, “İman”, 22.

1. Zanne'l-Câhiliye/Câhiliye Zannı

Kur'ân bu ifadeyi Âl-i İmrân Sûresi'nin 154. âyetinde kullanır.^[11] Bu âyet Uhud Gazvesi sonrası nâzil olan âyetlerdendir. Uhud'da İslâm askerleri çözümlü kısımlı bir mağlubiyet yaşanınca kalplerine daha iman tam oturmamış bazıları Allah (cc) ve Resûlü (sas) hakkında aynen İslâm öncesi dönemde olduğu gibi suizanlarda bulunmaya başladılar. Mesela dediler ki: "Eğer Peygamber (sas) bizi dinleseydi, Uhud'a gelmeyip şehir savunması yapsaydı bu işler başımıza gelmezdi. Bize ne bu mağlubiyetten, biz gider Mekkeli dostlarımızdan eman isteriz. Bu nasıl bir Peygamber ki o içimizde olmasına rağmen bize mağlubiyet dokundu. Allah bizimle beraber olsaydı bu iş başımıza gelmezdi; demek ki Allah, elçisini desteklemiyor ve Muhammed hak bir elçi değil..."^[12]

Kur'ân kesin bir bilgiye dayanmayan, kişisel tahmin ve öngörülerini aşmayan (zann), olayların hikmet ve inceliğine bakmadan sadece sonuçları ile ilgilenen bir zihniyeti "Câhiliye zihniyeti" olarak bu zihniyetin yanlış düşüncelerini ise "Câhiliye zannı" olarak isimlendiriyordu.

2. Hükme'l-Câhiliye/Câhiliye hükmü:

Kur'ân bu ifadeyi Mâide Sûresi 50. âyette kullanır. Âyet şöyle söylemektedir: "**Onlar hâlâ Câhiliye hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiyle inanan bir topluluk için hükmü, Allah'tan daha güzel olan kimdir?**" Tefsir kitaplarımızda bu âyetin sebep-i nüzûlü olarak çeşitli olaylar rivayet edilmektedir.^[13] Bu olaylar bir yana, burada âyetin mesajı oldukça açıktır. Âyet aklını kullanan ve meselelerin dışına takılmayıp özünü kavrayan iman ehlinde, Allah'tan başka hiçbir hükmü kabul etmemelerini ve görünüşte menfaatlerine aykırı

[11] "Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hâli bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah'a karşı haksız yere câhiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, 'Bu işten bize ne!' diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. 'Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik' diyorlar. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir." Âl-i İmrân, 3/154.

[12] Beyhakî, *Delâil*, III, 216, 217; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IV, 87; Vâkıdî, *Kitabü'l-Megâzî*, I, 270.

[13] İbnü'l-Cevzi, *Zâdu'l-Mesîr*, II, 78; Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, IX, 102; Çetiner, *Fâtihadan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, I, 317.

olsa da bu hükme razı olup başka hükümleri istememelerini emretmektedir. Eğer bir meselede Allah'ın hükmü apaçık ortadayken çeşitli mülahazalarla başka hükümleri isteyen varsa o Câhiliye zihniyetine esir olup Câhiliye hükümünü istemiştir.

3. Teberrüce'l-Câhiliye/Câhiliye Taşkınlığı

Kur'an bu ifadeyi Ahzâb Süresi'nin 33. âyetinde kullanır. İlahî Kelam bu âyette müminlerin anneleri olan Peygamber (sas) hanımlarına seslenir ve onların şahsında tüm hanımları uyarak der ki: **“Evlerinizde oturun ve Câhiliye günlerinde olduğu gibi açılıp saçılmayın.”** Bu âyeti bir de Muhammed Esed'in yorumu ile okuyalım: **“Evlerinizde sessizce oturun ve eski Câhiliye günlerindeki gibi cazibenizi sergilemeyin.”**^[14] Esed, çok güzel bir yorum ile *teberrüc* ifadesini cazibenin etrafa saçılması olarak yorumlamaktadır. Bu yorumu dikkate alarak diyebiliriz ki: **“Câhiliye mantığı; meşru ve helal dairede güzel olan kadın ve erkeğin birbirine cazibedar kılınma özelliğini teşhirciliğe dönüştürerek toplumu ifsat eden bir araç hâline getirmiştir.”**

İşte İslâm bu mantığı ortadan kaldırmak ve kadının kendine has özelliklerinin, özellikle kişiliğinin/şahsiyetinin önüne geçmemesi için örtünme emrini vermiştir. Dolayısıyla tesettürün en önemli hikmeti, Müslüman hanımın kişiliğinin muhafazasıdır. Hâl böyle olunca ancak kişiliğinin muhafaza edildiği bir örtünme şekli İslâm'a göre tesettür olarak kabul edilir. Yoksa sadece başa bağlanan bir örtü ile tesettür emri yerine getiril(e)memektedir. Bunun içindir ki ne yazık ki; nice başörtülü hanımlar vardır ki aslında tesettürsüzdür. Zaten Efendimiz (sas) bunlar için **“örtülü çıplaklar”**^[15] ifadesini kullanmıyor mu?

[14] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, s. 858.

[15] **“Ateş ehlinde iki sınıf vardır, henüz onları görmedim: Yanlarında sığır kuyruğu gibi bir şeyler taşıyıp onu insanlara vuran insanlar; giyinmiş/örtülü, çıplak kadınlar ki bunlar Allah'a taatten dışarı çıkmışlardır. Bunlar, başkalarını da baştan çıkarırlar. Başları deve hörgücü gibidir. Bu kadınlar cennete girmek şöyle dursun, kokusunu dahi almazlar. Hâlbuki onun kokusu şu şu kadar uzak mesafeden duyulur.”** Müslim, “Cennet”, 13; “Libas”, 34.

4. Hamiyyete'l-Câhiliye/Câhiliye Taassubu

Kur'ân bu ifadeyi de Fetih Sûresi'nin 26. âyetinde kullanır. Âyet şöyle demektedir: **“O zaman hakikati inkâr edenler taassubu, Câhiliye taassubunu kalplerine yerleştirmişlerdi. Allah o inkârcıların bu taassuplarına karşı iman edenlerin yüreklerine sükûneti ve güveni indirdi. Onlara takvayı aşıladı.”** Bu âyetin sebab-i nüzûlü olarak hicretin 6. yılında tek amaçları umre yapmak olan Müslümanların Hudeybiye kuyularının başında bekletilip sırf içlerinde taşıdıkları Câhiliye taassubundan dolayı Mekkelilerin bu umrecileri Kâbe'ye sokmak istememeleri olarak gösterilir.^[16] Câhiliye zihniyetinin kendisine tabi olanlara doğru-yanlış ayrımı yaptırmadan nasıl taassup kazandırdığının bir göstergesi olması açısından bu âyetin mesajı oldukça önemlidir.

İşte Kur'ân bir hayat tarzı ve dünya görüşü olarak algıladığı Câhiliye zihniyetini daha iyi anlamamız için, onun dört temel hususiyetini bize böyle açıklamaktadır. Kesin bilgiye dayanmayan veriler üzerine bina edilen yargıları, zan; Allah'tan başka idareyi/iradeyi kabul etmeyi, câhiliye hükmü; cazibenin yersiz sergilenmesini, taşkınlık; hak-batıl ayrımı yapmadan sırf menfaatine uygun olduğu için yapılan her davranışı ise taassup olarak nitelirmektedir.

Bu dört hususiyete hayatında yer veren ise isterse 21. asrın içerisinde yaşıyor olsun, aslında Mekke'nin İslâm öncesi karanlık çağının bir mensubu olarak Câhiliye zihniyeti taşıdığıнын, dolayısı ile *cahil* olduğunun farkında olmalıdır.

[16] Vahidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 216.

DÂRÜ'L-ERKAM

- ❖ Kur'ân, Allah'ın emirlerine karşı soğuk davranan, o emirleri basite alıp gereğince önemsemeyene cahil diyor. (Bakara, 2/67) Bu tarif üzerine neler söylenebilir?
- ❖ Kur'ân, “Cahillerden yüz çevir!” diyor. (Arâf, 7/199; Kasas, 28/55) Bu nasıl yapılmalı?
- ❖ Kur'ân, cehaletin en büyük hastalıklarından biri olarak hasedi nazarlara verir. (Yûsuf,12/89) Neden?
- ❖ Efendimiz (sas) Câhiliye hayatını, sadece belli bir zaman ve mekân da değerlendirilmesi gereken bir düşünce olarak değil, bir zihniyet ve hayat tarzı olarak anlaşılmasını istemiştir. Neden?
- ❖ Efendimiz (sas): “Câhiliye davasıyla hak iddia eden bizden değildir!” dedi? Bu hadis nasıl anlaşılmalı ve nasıl verdiği mesajlar hayata taşınmalı?

SUFFA

- ❖ Olaylara hikmet çerçevesinden bak ki Câhiliye zannına bulaşmayasın.
- ❖ Allah'ın hükümlerine her şart ve durumda teslim ol ki Câhiliye hükümlerini aramayasın.
- ❖ Allah'ın koyduğu sınırlara riayet et ki Câhiliye taşkınlığına kapı açmayasın.
- ❖ Her türlü kin ve nefretten kendini uzak tut ki Câhiliye taassubuna saplanmayasın.
- ❖ Cahiliyeyi bir hayat tarzı ve dünya görüşü olarak anla ki her daim kendini ondan uzak tutasın.